

Marcel Courthiade

„Egy nyelv, mely nem ismer határokat...”

Ez volt a címe a Stockholmi Roma Kulturális Központ, valamint a södertömi és az uppsalai egyetem által 2007. január 7-9. között megtartott konferenciának. A legkülönbözőbb országokból és földrészekről érkezett szakértők és kutatók alapvető célja létrehozni és elterjeszteni a standardizált romani nyelvet, amelyen majd a világ legtávolabbi cigány közösségei is kommunikálni tudnak egymással. A rendezvény jól beleillik a svéd hatóságok kisebbségekkel kapcsolatos gondolkodásmódjába. (A svéd anyakönyvi hivatalokban olyan elektronikai rendszer működik, mely lehetővé teszi a különböző írásbeliségű országokból bevándoroltak latin, cirill, görög és örmény betűs adatainak hibátlan leírását.)

A Stockholmi Roma Kulturális Központban Gregory (Dufunia) *Kwiek* ismertette legújabb kutatási eredményeit az európai roma közösség nyelvi forrásairól. Emlékeztetett nyelvünk Európában elfoglalt helyére és az elvégzett munkára, de utalt arra is, hogy egyes pontok még nem tekinthetők problémamentesnek. A romani nyelvben vannak úgynevezett hehezetes hangok, amelyek komoly jelentésbeli különbségeket okoznak. A pherel „tölt” és perel „esik” éppúgy különböző szavak, ahogy a thav „cérna, fonál” és a tav „főzz” is. Svédországban azonban, ahol más a hangrendszer, a kiejtésben okozhat tévesztést még a rromani nyelven jól beszélő romák körében is. El kell-e fogadnunk a pherel és perel egybemosását, vagy szólítsuk fel a beszélőket, hogy egyetlen modellhez igazodjanak és kövessék az európai rromani nyelv modelljét? Erre is keresett választ az előadásában.

Várva várt bemutató volt a budapesti *Daróczy János* előadása, aki egy Magyarországon fejlesztés alatt álló roma nyelvtanításra készült audiovizuális oktatóprogramját hozta magával. Bár a módszer rendkívül rokonszenves, többen felvetették, vajon alkalmazható-e a Magyarországon beszélt dialektusok változatánál gazdagabb nyelv esetében is. Maguk a svédországi lovások sincsenek erről meggyőződve, és mivel a *Daróczy-féle* könyv magyar szavai nem léteznek náluk, a svéd megfelelőikkel helyettesítik őket. Én személy szerint úgy gondolom, hogy a kritikák, jóllehet egy irányba mutatnak, nem javasoltak olyan módszert, amellyel javítani lehetne a nyelvtanuló csomagot – holott meggyőződésem szerint nemzetközi együttműködéssel ez megoldható lenne.

Ezután a madridi *Carlos Munoz Niete* adott elő arról, hogy a gitanónak nevezett spanyolországi romák mind elhagyták a rromani nyelvet. Ismernek ugyan még 30-60 szót, s erre igen büszkék is. A gitano értelmiségiek (akik sokan vannak) inkább a rromani európai változatát akarják megtanulni, hogy kommunikálhassanak a többi európai romá-

val, mint sem feléleszteni a Spanyolországban a XVII-XVIII. században beszélt nyelvet. Az előadó maga is az INALCO egyetemen, Párizsban tanulta meg a nyelvet, és ez lehetővé teszi számára, hogy szót értsen a boszniai, macedóniai, romániai vagy bulgáriai menekültekkel. Nemrégiben fordította le rromani nyelvre a *Helios Gómez* gitano költő (1905–1956) egyik albumáról írt kommentárokat, érthetővé téve azokat az összes európai roma olvasónak.

A közgyűlés Latin-Amerikával is foglalkozott: *Jorge Fernández Bernal* beszélt az argentin romákról. Az előadó sokat dolgozott Braziliában is, ahol legalább másfél millió roma él. Az elsők 1585-ben érkeztek ide, amit azután több hullám követett, egészen a kelderások XIX. századi megérkezéséig. Ez utóbbi csoportok igen nagy jómódban élnek, a XIX. században a roma ötvösök még pénzzel is támogatták a brazil császár esküvőjét. Argentínában szintén különböző eredetű romák élnek. Az előadó maga kelderás, és igen jó kapcsolatot épített ki a hatóságokkal, egyházakkal.

Saräu professzor a bukaresti egyetemről más témát hozott fel, mint amit eredetileg tervezett (a szóösszetétel és a szóképzés a rromani nyelvben), mivel a résztvevők kevésbé mozogtak otthonosan e nyelvi fogalmak területén. Így inkább a nyelv hétköznapi valóságáról beszélt és arról, milyen fontos a diákoknak, hogy elsajátítsák az otthoni konyhanyelv-nél gazdagabb szókincset. Véleménye szerint ez az egyetlen módja, hogy értékeljék az otthon használatos nyelvet, a nyelv egészének presztízsét. Ha a nyelv nem éri el ezt a társadalmi elfogadottságot, a konyhanyelvre is az enyészet vár. Minden diák, román, magyar vagy más, sajátítson el az otthon használatosnál kidolgozottabb – a kultúrát, irodalmat, történelmet és sok más értéket hordozó – nyelvet az iskolában! Hátrányos megkülönböztetés volna, ha a romák az iskolában is csupán a házi használatú nyelvvel találkoznának. 1991 óta évente tizenhat-ezer roma gyereket iskoláznak be rromani nyelvű oktatásra az országban. Ez igen nagy érdeklődést

jelent. Mikor az egyik résztvevő felvetette, hogy nincsenek romani nyelven írt könyvek, Sarău professzor gyorsan felsorolt vagy húsz címet, kötelező és ajánlott olvasmányokat, könyveket.

Magam is (*Marcel Courthiade, a cikk szerzője – a szerk.*) bemutattam körülbelül húsz művet, melyekből többet a budapesti Cigány Ház adott ki, de volt köztük Szerbiában, Albániában, Francia- és Olaszországban, illetve másutt megjelent is. Mindegyik az európai helyesírás szerint íródott, így mindenki által – származásától és anyanyelvként beszélt dialektusától függetlenül – olvasható, feltéve persze, ha ismeri a nyelvet.

Végül Jono *Stankov* mutatott be egy online romani szótáríró-tervezetet, amely igen jó ötletnek tűnik, de egyelőre híjával van annak a szigorú módszerességnek, amellyel valóban hasznossá és hatékonyá lehetne tenni.

A nap szép, de szomorú művészeti bemutatóval zárult. Az ember úgy érezhette, az énekesek és táncosok anélkül tanulták be dalukat vagy táncukat, hogy valóban azonosultak volna a bemutatott kultúrával. Skandináviában arra törekednek, hogy szombatnként két-három órát biztosítsanak a „közösségi kultúra számára”, de ez a gyakorlat már a hétköznapokat nem itatja át. Többek között ezért fogadja el nehezen néhány svédországi roma, hogy az országban a család szerepe az egyéni karrierrel szemben háttérbe szorul (ami nem egyezik meg a romák látásmódjával). Ugyanakkor úgy gondolják, hogy a

roma kultúrát életben tarthatja néhány dal és tánc. E tárgyban heves vita alakult ki a kulturális központ korábbi felelősei és az idős roma nők között, akik erősen kötődnek a hagyományos család értékeihez.

Már majdnem romani

A konferencia másnap a södertörni egyetemen folytatódott. Az elsőként felszólaló Thomas *Acton* professzor azt taglalta, mekkora szükség van az anglo-romani nyelvre. Az angol egy nyelvvaltozatról van szó, amelyben megtalálható néhány romani kifejezés, és amely valaha titkos argóként működött. Az angliai romák erről ismerhették fel egymást. E nyelvvaltozat bemutatására idézhetjük például a következőket: „I'am jalling to booti to yearn moro” (Megyek munkába, kenyeret keresni), vagy „You jin why nobody's ever met miduvvel? Pal, it's because they don't travel the same drom” (Tudod, miért nem találkozott senki Istennel, testvérem? Azért, mert nem ugyanazt az utat járják). E két példaszöveget 1949-ben jegyezték le. Az előadó a nyelvvaltozat életben tartására, és annak kiderítésére tett kezdeményezést, miért nincsen irodalma annak, amit ő nyelvnek nevez.

A professzort Trajko *Petrovski* követte. Ő a romani nyelv harmonizációjának történetéről beszélt. Több standardizációs terv bukását idézte fel, amelyeket azzal magyarázott, hogy kevésbé támaszkodtak a néphagyományban élő szövegekre. Ezzel szemben

A konferencia résztvevői voltak:

Acton, Thomas: romológia professzor, Greenwich Egyetem, London

Bernal, Jorge M. Fernandez: az Identidad Cultural Romani elnöke, Argentína

Courthiade, Marcel: Institut des Langues et des Civilisations Orientales, Párizs

Daróczy János: Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest

Gaunt, David: történelem professzor, Sodertorn University College

Gröndahl, Satu: a Multietnikus Kutató Központ vezetője, Uppsalai Egyetem

Hancock, Ian: romológia professzor és a Roma Archívum és Dokumentációs Központ igazgatója, Texasi Egyetem, Austin

Hedman, Henry: romaügyi tanácsadó testület, Finnország

Heinschink, Mozes: Romano Centro, Bécs

Heredia, Huan de Dios Ramirez: Union Romani, Barcelona

Knudsen, Marko: International Romanes Institute, Hamburg

Kyuchukov, Hristo: a romani nyelv professzora, Veliko Tarnovo, Bulgária

Kwiek, Dufunia Gregory: nyelvészeti és etnológiai tudományok, Gothenburg/Umea University

Nieto, Munos Carlos: a romani nyelv instruktora, Spanyolország

Oprisan, Ana: a Nemzetközi Kék Félhold, Isztambul (Törökország) programigazgatója

Petrovski, Trajko: tudományos főmunkatárs, Institute of Folklore, Skopje, Macedónia

Sagvall Hein, Anna: Uppsalai Egyetem, nyelvészeti tanszék

Sarău, Gheorghe: Bukaresti Egyetem

Stankov, Jono: Roma Kulturális Központ, Hamburg

Strand, Elin: a Roma Kulturális Központ igazgatója, Stockholm

Vuolasranta, Miranda: a roma nyelv tanára, tankönyvíró, az ERTF alelnöke

az a terv, amelyet ő szeretne megvalósítani a macedóniai Marko *Cepenkov* Néprajzi Intézetben, véleménye szerint nagyobb sikerrel kecsegtet (akárcsak Sarău és Courthiade európai léptékű tervei), mivel célja elsősorban a népi, hagyományos szövegek terjesztése. Azok ugyanis igen közel állnak ahhoz a nyelvhez, amelyet a romák évszázadok óta használnak. Petrovski kitért a rromani nyelvváltozatok osztályozására is. A XIX. századi próbálkozásokról ismertette a két szuperdialektusra alapozott, sok alcsoportra tagozó felosztást, külön tekintettel Macedóniára. Ezután nyolc szakaszra osztotta a nyelv szokásos standardizálását, ábrázolta is a rromani nyelv fejlődését ezen a skálán. Hevesen bírálta azokat, akik úgy vélik, a rromani még nem standardizált, csupán azért, mert nem rendelkezik komplex és egységes, egész Európára érvényes, a nyugati világ városaira jellemző modern államigazgatást lefedő szakszókinccsel. Véleménye szerint a standardizálás olyan folyamat, amelynek sosem lesz vége. Ha tagadjuk, ami megvalósult, azzal nem javítunk a meglévő eredményeken, hanem épp zavart keltünk a nyelvhasználók körében, s ezzel szívességet teszünk azoknak, akik a nyelvükkel, kultúrájukkal együtt megvetik a romákat.

A Törökországban és Iránban töltött évek után jelenleg Pakisztánban tevékenykedő Ana *Oprışan* a rromani nyelv ázsiai helyzetéről adott képet, terep-kutatásai eredményével támasztva alá az előadását. Beszélte arról a „járványról”, hogy ezekben az országokban mindenkit romának hívnak, aki szegény körülmények között él és vándorló életmódot folytat. Valójában az esetek kilencven százalékában nem romákról van szó, ezért tanulmányozásuk kívül esik a romológia területén. Állításait dokumentumfilmmel is illusztrálta.

A spanyol Juan de Dios Ramírez *Heredia* (volt európai képviselő) hangsúlyozta a rromani nyelv fejlesztésének érzelmi, politikai és eszmei fontosságát. Elmondta: ő maga is megpróbált megalkotni egy rromani alapú kaló nyelvet, amely hidat képezhetett volna a gitánók maradványnyelve és a Kelet-Európában beszélt rromani dialektusok között. A próbálkozás a 1970-es, 80-as években kezdődött, amikor kevés valóban komoly forrásanyag állt csupán rendelkezésre. A szótárakban keveredtek a rromani, román, szerb, magyar, orosz és más szavak. A próbálkozás nem vezetett sikerre. Később a Nemzetközi Romani Unió kidolgozta azt a rromani-kalót, amely egyre közeledett az európai rromanihoz – s ez már majdnem maga a rromani. Problémák persze továbbra is akadnak. A gitánóknak nehézséget okoz az olyan szerkezetek képzése, mint a *me da desqo kher* (apám háza). A könnyebb megoldást választva inkább így mondják: *o kher katar mo dad*. Carlos Munoz Niete hevesen támadta ezt a mesterséges szerkezetet, mondván, nem nehezebb, mint az angolul tanulóknak a „my father's house” elsajátítása, miközben senki sem használná helyett angolul a „the house from my father” kifejezést.

A Nemzetközi Rromani Nyelvi Konferencia zárónyilatkozata

1. A konferencia résztvevői megvitatták a rromani nyelvvel és standardizációjával kapcsolatos különböző kérdéseket. Megállapították, hogy a problémák inkább társadalmi-politikai, mint technikai jellegűek. A standardizációnak folytatódnia kell, mind jobban közelítve egymáshoz az eltérő nyelvváltozatokat. Lehetőleg a létező négy fő variáns keretei között, de tiszteletben tartva minden formát, amelyet ma a világ romái beszélnek, akiket semmi esetre sem szabad államok és határok között megosztani. Javasoljuk, hogy ne használjuk többé a „dialektus” kifejezést a rromani nyelvészetben (a „dialektus” szó túlzott érzelmi töltete miatt), hanem a „variáns” (*nyelvváltozat – a szerk.*) kifejezést alkalmazzuk helyette.

2. Az írásbeliség, az információ, a pedagógia és a lexikográfia kérdéseit külön csoportok feladataul tűzzük ki, amelyek évente ülnének össze két Amerikából (Észak- és Latin-Amerika) érkezett roma részvételével, hogy az egész világ képviselve legyen. Egy másik csoport tanulmányozza a szerzői jogi kérdéseket a roma hagyomány vagy irodalom régebbi szövegeit illetően, hogy jogdíjfizetés nélkül is közreadhatóak legyenek a nonprofit célú terjesztés és népszerűsítés érdekében.

3. További munkálatokra van szükség a rromani nyelvű Biblia és más spirituális szövegek minőségi közzététele terén. Az IRU nyelvészeti csoport által kiadott szótárát – a helyi nem rromani nyelveken és a finn-kaló szavakkal kiegészítve – Észak-Európában is meg kell jelentetni.

4. Össze kell gyűjteni és áttekinteni a rromani írásbeliség terén elért eddigi eredményeket – a variánsi egységes írásmódot használva –, hogy tovább dolgozhassunk az egységesített nyelv tökéletesítésén és elterjesztésén. Eközben nem téveszthetjük szem elől a nyelvünk egyik legnagyobb értékét jelentő variánsok sokféleségét, de legfőképp arra kell felkészítenünk a különböző országokban élő romákat, hogy az egyes helyi variánsokból hiányzó szavak ellenére is megérthessék egymást.

5. Meg kell őriznünk azt a módszertant, amelyet az 1971-es I. Kongresszus fogadott el Londonban, majd az 1990-es IV. Kongresszus megerősített Varsóban, és amely mellett most Stockholmban is hitet tettek a szakemberek.

6. A konferencia megbízást ad egy csoportnak, hogy informatikus szakértők segítségével minél előbb vizsgálja meg a rromani nyelv alkalmazását valamennyi elektronikus eszköz és az internet vonatkozásában.

7. Átmenetileg azt javasoljuk, azoknak, akiknek nehézségei támadnak a számítógép-használat során a közös romani írásmóddal, hogy alkalmazzák az alternatív írásmódot és hagyják el az ékezeteket s diakritikus jeleket, amíg a megfelelő billentyűzetek és új szoftverek nem válnak elérhetőkké. (Az egységes írásmódhoz ragaszkodóknak rendelkezésére áll a Microsoft Outlook.)

8. A fent nevezett csoportokból felkérünk négy-öt személyt, hogy vegyen részt a Joseph Sheils úrnál rendezendő tanácskozáson (Nyelvi szabályozás az Európa Tanácsban, Strasbourg) és segítse a munkájukat.

9. Döntést hoztunk arról, hogy négy romológiai tanszék (Bukarest, Greenwich, Párizs és Veliko Tarnovo) támogatni fogja a stockholmi Rromani Kulturális Központ munkáját egy hatékony didaktikai és pedagógia program (köztük egy internetes szótár) kidolgozásában a fiatal és a felnőtt romák számára.

10. A rromani nyelv jövőjének érdekében átadjuk ezt a szándéknyilatkozatot a Roma Fórumnak átgondolásra és az Európai Parlamenthez való továbbításra.

Fordította: Bori Erzsébet

A munkanapot megnyitó svéd David Gaunt professzor befejezésésként a tanulmányozási szakaszban lévő svéd nyelvészeti terveket mutatta be.

Veszélyeztetett nyelv?

Az utolsó nap helyszíne az ötszáz éves, európai hírű uppsalai egyetem volt. Az első előadást a multietnikai kutatóközpont igazgatója, Satu Gröndahl professzor tartotta, aki a rromaniról mint veszélyeztetett nyelvről beszélt.

Őt követte e cikk szerzője (*Marcel Courthiade – a szerk.*), aki előadását Gregor (Dufunia) Kwiek költő egyik verssorával vezette be: „Ćorri si riga e, barvali and-jekh than” (Szétszórtan szegény, gazdag egybegyűjtve). Arról beszélt, hogy a rromani helyzete paradox: miközben minden nyelvváltozata veszélyben van, a nyelv maga ezer évvel indiai kivonulása után is élő a különféle eredetű romák körében. Azt kívánta bizonyítani, hogy a veszélyeztetett nyelvek megszokott sémái csak részben érvényesek a rromanira. Tizenhét specifikus veszélyfajtát különböztetett meg, amelyek más nyelveknél nem jelennek meg, vagy legalábbis kisebb mértékben. Ezek után kitért a rromani gyarapításának kérdésére. Véleménye szerint a nyelv kiválóan alkalmas a belső világ, a család, a szellemiség fogalmainak választékos kifejezésére, feltéve, hogy a beszélő rromani nyelven is gondolkodik. Hogyan lehet úgy magyarul beszélni,

hogy közben arabul vagy akár az amerikai bankárok zsargonjában gondolkodunk? Minden nyelvnek megvan a saját kultúrkincese.

A Rromani Kris nagyon árnyaltan és kihegyezetten fogalmaz. Sohasem érezni, hogy szókincs szabta korlátai lennének. Természetesen szükséges, hogy a mai nyugati városi életről is lehessen rromani nyelven beszélni. Amennyiben elfogadjuk is ezt az igényt, nem kell elvetni az új (kölcsonzésből eredő vagy nyelvújítással keletkezett) szavakat, mondván: ez nem szín-rromani. Az előadó végül a szókincs terén megmutatkozó szükségletek hierarchiájáról beszélt.

A ljubljana-i Vera Klopčič a szlovéniai roma dialektusokról adott elő, jelesül a muraköziről, amelyet a magyar határ közelében beszélnek, és ami sok hasonlóságot mutat a magyarországi, kisbajomi vend dialektussal. Kitért az országban megtalálható két másik csoportra is, amelyek közül az egyik nemrég érkezett Jugoszlávia déli részéről. Ismertetett több szlovéniai publikációt, majd megemlítette a problémákat, amelyekkel a romáknak kell szembenézniük. A kisebbségkutató intézet, ahol dolgozik, szorgalmazza az együttműködést a párizsi INALCO-val, hogy a muraközi romák megőrizhessék a nyelvüket, miközben elsajátítanak egy Európában elterjedtebb nyelvi változatot is.

A bécsi Orhan Galjuš a rromani nyelvű televíziózás kérdéskörével foglalkozott. Egyebek mellett Azzal, hogy miként épülhet ez be a család, az iskola és általában a média nyelvhasználatába. Bebizonyította, hogy ma már nem lehet az egységes nyelv problémáját úgy felvetni – a nyelvjárási sajátságok magától értetődő tiszteletben tartása mellett –, mint egy távoli álmod, utópiát vagy fantáziát. Számos nemzeti és nemzetközi szervezet követeli meg, hogy a legidősebb médiainformációk rromani nyelven és valós időben terjedjenek. Az előadó maga is dolgozik konferenciaszintű tolmásként, s immáron nagy tapasztalattal rendelkezik az ezzel együtt járó problémák tekintetében. Tájékoztatót adott a lehetséges megoldásokról is.

A finn Miranda Vuolasranta, a Roma Fórum alelnöke strasbourgi tapasztalatait osztotta meg a hallgatósággal. Heves vitába keveredett Sărau professzorral, mivel ő úgy véli, egyáltalán semmi nem történt még a rromani nyelv standardizálása terén. Azzal érvelt, hogy szüksége lenne egy pontos rromani politikai terminológiára, hogy ezen a nyelven ugyanúgy elmondhasson mindent, ahogy angolul is. Ez azonban szerinte egyelőre nem létezik. Ezt megtoldotta azzal, hogy a helyesírás Rromani Unió által történő jóváhagyása nem érvényes, legfeljebb minden jövőt nélkülöző úttörőmunkának tekinthető, mert a kongresszuson a tizenhét javaslattevő között nem romák is voltak. Valóban ott volt René Gsell professzor, a helyesírási reformok szekértője, akitől olyan különböző kormányok kértek tanácsot, mint a grúz, a thai-földi, több afrikai állam, valamint Tadeusz Poboźniak professzor, az első lovári nyelvten szerzője, továbbá

Friedrich *Ajnšik*, aki szintén sokat tett a romákért. Ez tehát nem lehet roma ábécé. Ráadásul az ábécét Romániában fejlesztették ki miniszteri főtisztviselők, akik szintén nem voltak romák. Sărau professzor ezt a hozzáállást rasszizmusnak minősítette. Jellemző ez a viselkedés azokra a gádzsókra, akik „királyabbak a királynál”, és agresszívan lépnek fel a többi nem romával szemben, akik „az ő vadászterületüket fenyegetik”. Ez a kirekesztő szellem idegen a romani kultúrától, amely mindig is jó viszonyban élt a szomszédos népekkel, legalábbis amikor lehetővé tették számára. Akárhogy is, ha addig kellett volna várni a romani nyelv bevezetésével az iskolai oktatásba, míg a romániai (vagy más országbeli) minisztériumokba roma főtisztviselőket neveznek ki, annak a tizenhatezer gyermeknek, akik most ilyen oktatásban részesülnek, sok évet kellett volna még várniuk. Két finnországi roma, aki részt vett a konferencián, szintén összeegyeztethetetlennek tartotta ezt a hozzáállást saját, meglehetősen toleráns kultúrájával, főként gyakorlatias megfontolásból, tekintve akár az ábécé, akár a miniszteri körlevelek hasznosságát.

Dr. *Küçükov* beszélt ezután a Veliko Tarnovó-i egyetemen (Bulgária keleti részén) folyó romani nyelvoktatásról, valamint különböző nyelvészeti projektekről. Kíséretében ott volt egy pedagógus, *Biser Alekov* is, aki szintén ezen az egyetemen oktat. A professzor megállapította, hogy bár a kelderások kevesen vannak Bulgáriában (a kilencszázezerből mindössze tízezer roma), nyelvük tanulmányozása mégis kitüntetett figyelmet élvez, akárcsak az erlideknek nevezett többségi csoport nyelvjárása.

A tokhár nyelv szakértője, *Gerd Craling* professzor – aki e kevéssé ismert nyelvről nagyszótárt is megjelentetett – érdeklődéssel kísért előadásában egy lokális és igen archaikus, csak Svédországra jellemző nyelvi változatot elemzett (skando-romani), amelyet már csupán alig százan beszélnek. Ez a nyelv, melynek rokonsága a német szintővel tűnik a legerősebbnek, a hangsúly és a hosszúság terén olyan sajátosságokkal rendelkezik, amelyeket igen nehéz elmagyarázni. Mondatszerkesztése skandináv, szókincsének egy része és morfológiája szintúgy. Mégis, találni ebben a nyelvváltozatban teljesen feledésbe merült ősi szavakat. Ilyen például az „élőfa” jelentésű *ruk*: *Dova čirrklo a nukhon blidrar traš a pera tili fann rukhanet* (a madár és a gyerek megijedt amott, és leesett a fáról). Ez a nyelvváltozat, annyira eltávolodott az Európa-szerte romák milliói által beszélt romanitól, hogy veszélyes lenne számolni vele a romani alapjának svédországi kidolgozásánál. Annak ugyanis a svédországi romák közti érthetőség növelése lenne a célja, annál is inkább, mert a több tízezer más roma napi szinten beszéli az európai romanit. A páneurópai standard ezért természetesen sokkal hatékonyabb. Ebben az előadók valamennyien egyetértettek.

Gunilla Lundgren egy romani nyelvű képregényt mutatott be. A „Z-4515” a náci haláltáborokba hurcolt romák tragikus sorsának állít emléket.

A nap végén a jelen lévő roma nyelvészek záródokumentumot fogalmaztak meg, amely üdvözölte a háromnapos konferencia eredményeit, nevezetesen az „összefogónak” nevezett európai romani ábécé elfogadását, valamint az államok közti együttműkö-

Szentandrassy István
rajza:
Medvetáncoltató
(2005)

dési tervezeteket és a legjobb gyakorlatok bátorítását. Hangsúlyozottan esett szó a roma Biblia-fordítások elkészítéséről és a néphagyományban fellelhető, különböző eredetű szövegek jobb hozzáférhetőségéről. Elhangzott, hogy az összefogó ábécé internetes használata – amely az e-mailben is problémát jelenthet – tökéletesen megoldható az Ariel Unicode karakterkészlettel a Microsoft Outlookban, bár az Outlook Expressben erre nincs lehetőség. Mindesetre még az olyan nyelveket is, mint a görög vagy a bolgár, amelyeknek írásbelisége századokra nyúlik vissza, és megvan hozzájuk minden szükséges kiegészítő a számítógépes programokban, nagyon gyakran írják át egyszerűsített latin betűkkel az e-mailekben. Ez a könnyítés természetesen nem jelenti azt, hogy a komoly publikációkat ne a valódi ábécével kellene megírni ezeken a nyelveken. A svéd telefonszolgáltatók kidolgozták annak hátterét, hogy Svédországban minden kisebbség a saját ábécéjét használva SMS-ezhessen.

A konferencia záródokumentumát, amely a létező legjobb összefoglalás lett, az Uppsalában jelen lévő összes roma nyelvész aláírta, majd később Ian Hancock professzor is, aki vihar miatt nem utazhatott oda az Egyesült Államokból. Az együttműködést

magától értetődően folytatni kell annak érdekében, hogy az uppsalai megállapodás, mely több nemzetközi fórum határozatainak folytatása, elfogadottá váljék a magyarországi gyakorlatban is. Csak ez lehet a biztosítéka annak, hogy a romani ne tartozzék a „veszélyeztetett” nyelvek közé.

A konferencia címe önmagában is ékesszóló volt: „Egy nyelv, mely nem ismer határokat”. Sajnálatos lenne, ha a helyi viszályok megosztanák ezt az európai nyelvet, mesterséges határokkal szabdalva szét. Olyan volna ez, mintha az európai intézmények, amelyek ledöntötték a határokat, nem tudván mit kezdeni a falak romjaival, eladnák azokat a naiv romáknak. Ők pedig az egységes, Indiából örökölt romani nyelvből húsz vagy harminc különböző standardot hoznának létre, eltérő ábécével. Ez abszurd gondolat. Mégis vannak prófétái, akik Európát járva ezt a nyelvveszejtő hozzáállást terjesztik – természetesen a létező „legdemokratikusabb” érveket felsorakoztatva.

A stockholmi konferencia szerencsére bebizonyította, hogy a folyamat szereplői nemigen hallgatnak e meghökkentő szírének hívó szavára...

Olasz György fordítása
Az Amaro Drom nyomán

A nunavuti inuitokról

Tunngasugitti – Isten hozta Önöket Nunavutban

Nunavut Kanada legújabb közigazgatási területe. Csak 1999. április elsején jött létre, amikor hivatalosan különválasztották az Északnyugati területektől, noha jelenlegi határait az úgynevezett Nunavut törvényben már 1993-ban megállapították. Új-Fundland tartomány 1949-es beolvasztása óta Kanada térképén ez volt az első jelentős változás.

A 4000 év óta lakott Nunavut Kanada legnagyobb kiterjedésű és egyben legkisebb lélekszámú területe. Nunavut a maga kétmillió négyzetkilométerével Magyarországnál több mint huszonegyszer, Németországnál pedig öt és félszer nagyobb. Nagyjából az Európai Unió területe felének felel meg. Lakóinak száma viszont a 2001. évi népszámláláskor mintegy 27 ezer fő volt, ami például Jászberény lélekszámához közelít. Kanada területének egyötödén tehát a lakosságának egy ezreléke él. Némi kerekítéssel azt mondhatjuk: minden száz négyzetkilométeren lakik egy ember. Ez olyan, mintha az 500 négyzetkilométeres Budapesten mindössze öt ember élne.

A területnek egykamarás önkormányzata van, amelybe a tagokat személy szerint választják, mivel politikai pártok nem léteznek. Az önkormányzat (a „területi parlament”) Nunavut 19 választókerületéből érkező 1-1 küldöttből áll. 2004 óta jelenleg a má-

sodik kormány („végrehajtó kabinet”) igazgatja a területi ügyeket. Ennek vezetőjét a testület tagjai választják meg maguk közül. A tartományi kormányt Paul *Okalik* vezeti. Ő látja el egyben az igazságügy-miniszteri és a Kanada többi tartományával fenntartott kapcsolatokért felelős „kormányközi miniszteri” feladatkört is.

Az őshonos inuit lakosságról

Nunavut lakosainak körülbelül 80%-a inuit. Őket néhány évvel ezelőtt még egyszerűen eszkimóknak neveztük volna. Mára azonban célszerű tudatosítanunk, hogy ez a feltételezetten indián eredetű szó „nyershúsevőt” jelent. Noha vannak nyelvészek, akik más véleményt hangoztatnak, a szó mára erősen sértő felhangot kapott, így Kanadában már egyáltalán nem használatos. Az inuit szó „embert”

jelent, és a népcsoport ezzel a terminussal jelöli önmagát. A tartományban az angol és a francia mellett az inuitok által beszélt nyelvek: az inuktitut és az inuinnaqtun is hivatalos nyelvnek számítanak. (Víták folynak arról, hogy ez a kettő mennyiben tekinthető különálló nyelvnek, így gyakran az inuktitut szóval jelölik mindkettőt.) A nyelv írásos formájához a karaktereket – James Evans misszionáriusnak a XIX. század közepén a cree nyelvhez kialakított betűkészletére támaszkodva – az 1970-es években rögzítette az Inuit Kulturális Intézet. Az internetről ingyenesen letölthető ez a különleges és rendkívül szép betűkészlet. Egyes honlapokon élő inuktitut beszéd meghallgatására is módunk nyílik.

Az indoeurópai nyelvekben a mondatok rövid szavak egymást követő füzéréből állnak. „I am happy to be here” – „Örülök, hogy itt vagyok”, mondja az angol. Az inuktitut nyelv azonban, mint egy Legokockákból álló bonyolult, szövevényes építmény, két szóba olvasztja össze ezt az értelmet: *quviasuktunga tamaaniinnama* (boldog + én itt + ban /ben + lenni + mert én). „Soha nem mondtam, hogy Párizsba akarok menni” – ezt a nem túl egyszerű mondatot az inuitok nyelvén így mondják: *Pariliarumaniralauqsi manngittunga*. Az interneten olvasható magyarázat szerint ezeknek a méteres szavaknak az összeállítása az angolnál sokkal következetesebb és logikusabb nyelvtani rendszer szerint történik.

Az inuitok erősen kötődnek nyelvük helyi dialektusaihoz. A nyelvi egységesülés, a standardizáció éppen ezért eléggé vitatott kérdés, amely csak azért nem okoz feszültségeket, mert a különböző nyelvjárások kölcsönösen érthetőek.

Kanada oly sok más őshonos kisebbségi nyelvével szemben, az inuktitut nyelv helyzete egyes vélemények szerint nem tűnik bizonytalanoknak. A statisztikák még legalább száz év fennmaradást jósolnak az inuktitut és a cree nyelv számára. Az 1980-as években elindult a nyelvtanárok képzése is. Fel kell azonban figyelni arra a jelenségre, hogy hiába beszélnek a szülők az üzletekben vagy az idősek egymás között inuktitutul, ha a gyermekek angolul játszanak, és hozzájuk inuktitut nyelven szóló szüleiknek is angolul válaszolnak. A nyelv megmentéséhez csupán az oktatás és az egyébként becsülendő kormányzati erőfeszítések nem elegendőek. A szülők lelkesedését, elkötelezettségét semmilyen jogalkotás nem pótolhatja. Az embereknek kell büszkének lenniük nyelvükre és kellő elszántságot mutatniuk használatára. Az angol mindent elsöprő erejét az inuit közösségek is megérik. Nem *Shakespeare* nyelvéről, hanem a *Coca Cola*, *Bill Gates*, *Michael Jackson* és a *Disneyworld* nyelvéről van szó, amelyből a hatalom csillogása árad.

Az inuktitut és yup'ik nyelvcsalád 2000. évi konferenciáján a nunavuti szakemberek arról számoltak be, hogy eddig 239 könyv jelent meg gyermekeknek és felnőtteknek inuktitut nyelven. Tankönyvek fejlesztésére is sor került, és egy szótárt is kiadtak. Az óvodákban erőteljesen támaszkodnak a szülők és a

közösség idősebb tagjainak bevonására. Az egyik résztvevő megjegyezte, hogy az elszigeteltség segít megőrizni a nyelvet, noha az angol és francia nyelvű iskolák sok gyermeket elszippantanak. „Inuktitut nyelvű oktatási programokra és tanárképzésre van szükség. Ki kell vinni a gyermekeket a szabadba, sátrakba vagy iglukba, hogy megfigyeljék a lángot, érezzék a füstöt és a hideget, tanuljanak meg érzékelni és a felhőkből olvasni” – mondta.

A Nunavutra oly jellemző „kőszobor”, az ún. inukshuk a terület zászlóján is szerepel. Nunavut 1999. évi hivatalos megalakulásakor egy hasonló építményt szép ünnepség keretében a budapesti Kanadai Nagykövetség kertjében is felállítottak. A különböző méretű és alakú építmények, amelyek eredeti szerepük szerint az irányt mutatták a kopár hómezőkön, a remény és a barátság kifejezőivé váltak az inuit kultúrában.

Iqaluit, a főváros

Nunavut fővárosát 1995-ben népszavazással jelölték ki. A 4-5 ezer lakosú Iqaluit városka 1999 óta Nunavut fővárosa, és egyben Kanada leggyorsabban növekvő települése. A Baffin szigeten, a tartomány keleti részén fekszik, 2000 kilométerre Ottawától, a szövetségi fővárostól. A második világháborúban az amerikai légierő tartott fenn itt egy támaszpontot. A városban kiépültek a szükséges szolgáltatások, van kórház, tűzoltóállomás, posta, működik biztosítótársaság, jogsegélyszolgálat, vannak bankok és ifjúsági központ, ahol filmeket vetítenek, színelőadásokat tartanak. Népszerű a cserkészmozgalom és a zenei klub, kiépült az Internet is.

Ezen a vidéken a januári átlaghőmérséklet -30 fok körül mozog, júliusra pedig átlagosan 11 fokra melegszik fel az idő. A téli napokon mindössze fél órán keresztül van világos, míg júniusban a legészakabra fekvő lakott településen egyáltalán nem sötétedik be. A települési úthálózaton kívül az egész tartományban egyetlen, államilag fenntartott 21 kilométeres útszakasz létezik. Iqaluit útjainak zöme is burkolatlan. A közlekedés lényegében kizárólag légi úton, illetve a nyári időszakban vízen történik. Ottawával, Montreallal, Edmontonnal rendszeres légi járatok kötik össze a fővárost. A legolcsóbb jegyek egy oda-vissza útra 750 dollárnál kezdődnek, míg a teljesárú jegy ára csaknem 2500 dollár. Az itt élőknek – az iqalummiutoknak – a leggyakoribb közlekedési eszköze a terepjáró és a motoros szán. Ideköltözni sem könnyű: a bútorok szállítása légi úton a legköltségesebb, de hajóval sem sokkal egyszerűbb. A jégmentes hónapokban, július és október között három társaság üzemeltet hajójáratokat, mindegyikük évente négyet. Egy konténer fuvarozási költsége 3200 dollárt tesz ki.

A városban egy tucat étterem és több kávéház működik. „Ellenőrzött településnek” minősül, ami annyit jelent, hogy alkohol az éttermeken kívül sehol sem vásárolható. Saját fogyasztásra ki-ki behozhat

máshonnan szeszes italt, az élelmiszerüzletek azonban nem árusíthatnak alkoholt. Csak a nunavuti vámhivatal különleges engedélyével lehet szeszes italokat rendelni a családi ünnepekre, esküvőkre.

Iqaluitban a lakosság 40%-át nem az őshonos inuitok teszik ki. Sokan költöztek ide Quebecből, ezért a „kisebbség a kisebbségben” helyzetben francia nyelvű iskola és rádióállomás is működik a városban. A rendkívüli körülmények miatt az itt élők szemében kivételes fontosságot kapnak a családi és társadalmi kapcsolatok. A város öt templomában angol, francia és inuktitut nyelven tartanak istentiszteleteket.

A főváros lakossága nagyon fiatal: csaknem 65%-ot tesz ki a 25 év alattiak aránya. Három általános és egy középiskolában angolul folyik az oktatás. Francia nyelven egyelőre csak általános iskola működik. Néhány osztályban a tanítás azonban inuktitut nyelven történik.

Nunavut gazdasági élete

Az őshonos inuitok régi kérésének teljesítésére a kanadai szövetségi kormány 1992-ben úgy határozott, hogy a népcsoport által hagyományosan birtokolt földek egy részét visszaadja a közösségnek. A földmegállapodást tartalmazó 1993. évi törvény, bizonyos átmeneti időt biztosítva, 1999-ben lépett hatályba. Az inuitok 355 ezer négyzetkilométernyi terület urai lettek. A föld kincseinek kiaknázására

viszont csupán e terület töredékén jogosultak. A fennmaradó térségben nem rendelkeznek bányászati jogokkal, csak arra van jogosítványuk, hogy vadásszanak, csapdákat állítsanak fel, halásszanak és részt vegyenek a terület igazgatásában.

Nunavut igen gazdag arany-, ólom- és cinkbányákban, de nikkelt, rezet, sőt gyémántot is jelentős mennyiségben lehet találni a föld mélyén. Szükség is van a természeti erőforrásokból adódó eszközökre, mert az inuitokat aránytalanul hátrányosan érintik az ökológiai gondok. A globális felmelegedés az északi sarkvidék több állatfaját is kipusztulással fenyegeti.

Az inuitok az államigazgatásban és a gazdasági ágazatokban szerzett jövedelmüket szívesen egészítik ki némi vadászattal. Az idegenforgalom is hoz a konyhára: a helybeliek kutyaszán-expedíciókra és vadászatokra viszik a turistákat, akik szobraikból, faragott tárgyaikból is vásárolnak. Ez mind fontos bevételi forrás, hiszen az inuitok jövedelme a kanadai átlagjövedelemnek csak a 70%-át éri el, miközben – a nagy távolságok, a magas szállítási és fűtési költségek miatt – a megélhetésük jóval drágább. A halon, néhány húsfajtán és őszi bogyós gyümölcsön kívül minden élelmiszert messziről kell ideszállítani. Míg Torontóban 2, addig itt 3 dollárba kerül egy tucat tojás, két kg lisztért pedig az ottani 4 dollárral szemben Nunavutban 8,5 dollárt kell fizetni.

Solymosi Judit

A svédországi kisebbségek nemzetiségi domainnevekhez juthatnak

A svédországi „SE” (a jelenleg több mint 620 ezer domainnevet jegyző Internet Infrastruktúra Alapítvány), melynek feladata a „se” domainnevek kiosztása és kezelése, júliustól lehetőséget biztosít a svéd törvényekben meghatározott összes hivatalos kisebbségi nyelven történő domainregisztrációra. Az idei nyártól nemcsak a finn, meänkieli, sami, romani és jiddis nyelvek különleges karakterei jelenhetnek meg a „se” domainnevekben, hanem –mivel a döntés az összes északi országra kiterjed – a dán, a norvég, a Faroe-szigeteki és izlandi nyelvekre is. Az új IDN (Internationalised Domain Names – Nemzetközi Domainnevek) alapján történő időszámítás 2007. július 4-én kezdődik.

A „se” domainter alá 2003 óta lehetséges az 'ä', 'ä', 'ö', 'ü' és 'é' különleges karaktereket tartalmazó nemzetközi domainnevek regisztrálása, melyek száma mostanára elérte a 70 ezret. A hivatalos kisebbségi nyelveken történő domainregisztrációról szóló mos-

tani döntés eredményeképpen a jelenleg választható 42 különleges karakter mellé újabb 200 kerül. *„Elsődleges célunk, hogy azok, akik valamilyen módon kötődést éreznek Svédországhoz, a „se” domainteret részesítsék előnyben a többivel szemben. Ennek segítségével a felhasználók kifejezhetik nemzeti identitásukat, amit mostantól akár a hivatalos kisebbségekhez tartozók is megtehetnek. Nem várjuk, hogy robbanásszerűen megnövekedjen az új domainregisztrációk száma, ám a nemzetközi domainnevek bővítésével mindenképpen hozzájárulunk az Internet sokszínűbbé tételéhez”* – mondta el Anne-Marie Eklund, az „SE” munkatársa.

Az új karaktereket tartalmazó domainnevek regisztrálásában fenti szervezet regisztrátorai nyújthatnak segítséget (www.iis.se). A kiosztási folyamatban természetesen elsőbbséget élveznek az olyan szabadalmaztatott nevek, melyekben megtalálhatóak a kérdéses különleges karakterek.

Lónárt Attila